

แผนภูมิครอบครัว (The Family Genogram)

นพ.กฤษณะ สุวรรณภูมิ

หน่วยเวชศาสตร์ครอบครัวและชุมชน

ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

แผนภูมิครอบครัวคืออะไร

แผนภูมิครอบครัวเป็นเครื่องมือที่แพทย์และบุคลากรการแพทย์ใช้เพื่อสรุปข้อมูลครอบครัวของผู้ป่วยให้เหลือเพียงหนึ่งหน้ากระดาษ โดยแผนภูมิครอบครัวมีข้อมูลด้านพันธุกรรมและข้อมูลความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในภาษาไทยมีคำเรียกแผนภูมิครอบครัวหลายคำได้แก่ ผังครอบครัว ผังเครือญาติ สำหรับภาษาอังกฤษ ได้แก่ family tree, family pedigree และ genealogic chart

แผนภูมิครอบครัวจะต้องสามารถบอกความเสี่ยงทางพันธุกรรมได้ชัดเจน และสามารถบอกแนวโน้มการเจ็บป่วยอื่นซึ่งพบได้บ่อยในสมาชิกของครอบครัว นอกจากนี้ปัญหาทางด้านพันธุกรรมแล้วผังครอบครัวยังสามารถเชื่อมโยงกับปัจจัยทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ลักษณะและพฤติกรรมของครอบครัว ที่จะสามารถทำนายปัญหาในอนาคตของครอบครัวได้ ตัวอย่างโรคที่เห็นแนวโน้มความเสี่ยงได้ชัดจากการเขียนแผนภูมิครอบครัว ได้แก่ โรคมะเร็ง โรคหัวใจ โรคหอบหืด

แผนภูมิครอบครัวประกอบไปด้วยปัญหาความเจ็บป่วยซึ่งมีผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้ภาพดังกล่าว จึงควรมีข้อมูลตั้งแต่ 3 ชั่วอายุคนของครอบครัวขึ้นไป โดยอุปสรรคในการนำแผนภูมิครอบครัวมาใช้ในเวชปฏิบัติได้แก่ต้องใช้เวลาในการเขียน โดยจากการศึกษาพบว่าในการเขียนแผนภูมิครอบครัวที่สมบูรณ์ใช้เวลาตั้งแต่ 9 ถึง 30 นาที เวลาเฉลี่ยคือ 16 นาที แต่อย่างไรก็ตามการเขียนแผนภูมิครอบครัว ไม่จำเป็นต้องเขียนให้เสร็จในครั้งเดียวของการพบผู้ป่วย สามารถเพิ่มเติมข้อมูลในแผนภูมิครอบครัวในการพบกับผู้ป่วยในครั้งต่อไป หากใช้แนวทางนี้แพทย์และบุคลากรการแพทย์ก็จะสามารถใช้เวลาส่วนหนึ่งในการเขียนผังครอบครัวได้

จากประสบการณ์ของแพทย์ที่ใช้ผังครอบครัวในเวชปฏิบัติพบว่าคุ้มค่ากับเวลาที่ใช้ในการเขียน เพราะนอกจากทำให้ทราบข้อมูลการเจ็บป่วยของผู้ป่วยและสมาชิกในครอบครัวแล้วยังทำให้รู้จักและเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์และผู้ป่วยด้วย

การเขียนแผนภูมิครอบครัว

วัตถุประสงค์ของการเขียนแผนภูมิครอบครัวก็เพื่อให้เห็นภาพของครอบครัว และแนวโน้มการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย เพื่อให้เห็นภาพดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสื่อความหมายให้ตรงกัน สัญลักษณ์ที่ใช้ควรเป็นสัญลักษณ์มาตรฐาน และเข้าใจได้ง่าย

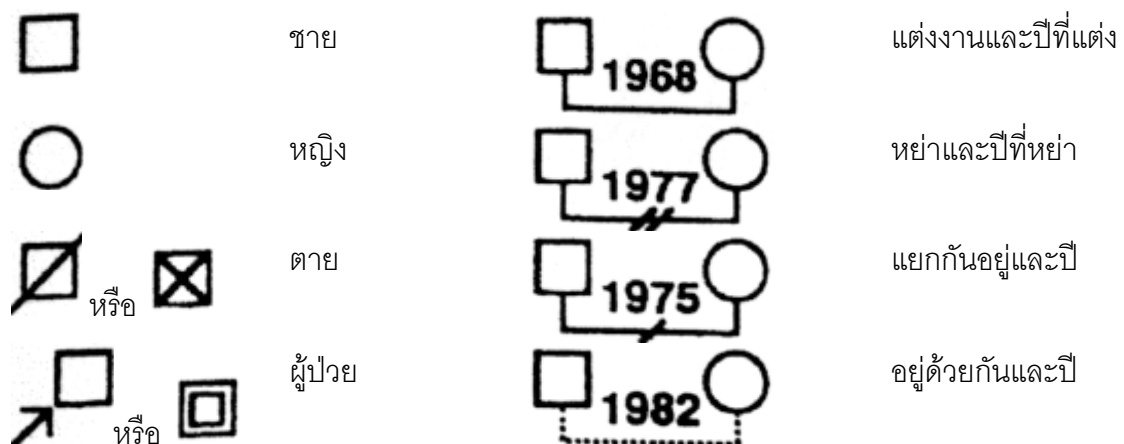
เมื่อใดจะเริ่มวาดแผนภูมิครอบครัว

เมื่อเห็นว่าการดูแลผู้ป่วยรายนั้นๆ มีความจำเป็นต้องเจาะลึกถึงประวัติส่วนตัว ประวัติครอบครัว สภาพแวดล้อมรอบตัว เพื่อการดูแลสุขภาพที่ต่อเนื่องแบบองค์รวม ในการซักประวัติแบบเดิมก็มีประวัติส่วนตัวและครอบครัวอยู่แล้ว เพียงแต่เปลี่ยนมาบันทึกเป็นรูปภาพแทนตัวหนังสือ ดังนั้นแผนภูมิครอบครัวจึงสามารถใช้ได้ตั้งแต่ผู้ที่มาขอตรวจสุขภาพประจำปี ไปจนถึงผู้ป่วยที่มีความซับซ้อนของโรคและความเจ็บป่วย

องค์ประกอบของแผนภูมิครอบครัว

1. วาดข้อมูลครอบครัวอย่างน้อย 3 ชั่วอายุคน
2. ใส่ชื่อของสมาชิกทุกคนในครอบครัว
3. ใส่อายุ (หรือปีเกิด) ของสมาชิกทุกคนในครอบครัว
4. ใส่อายุและสาเหตุการตายของสมาชิกในครอบครัว ถ้ามี
5. ระบุโรคหรือปัญหาความเจ็บป่วยที่สำคัญของสมาชิกในครอบครัว
6. วาดวงล้อมรอบสมาชิกที่อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน พร้อมชี้ว่าผู้ป่วยอยู่ที่ตำแหน่งใดของแผนภูมิ
7. ระบุวันที่ของการแต่งงานหรือหย่าร้างของสมาชิกในครอบครัว
8. เรียงสมาชิกที่เกิดตามลำดับก่อนหลัง จากซ้ายไปขวา
9. ถ้าทราบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ให้วาดสัญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ด้วย พร้อมทั้งมีคำอธิบายสัญลักษณ์ที่ซับซ้อน
10. วันเดือนปี ที่เขียนหรือปรับปรุงแผนภูมิครอบครัว

สัญลักษณ์มาตรฐานในการเขียนแผนภูมิครอบครัว

2

3

ชาย 2 คน

หญิง 3 คน

วงล้อมรอบสมาชิก
ที่อยู่บ้านเดียวกัน

4

4 คน ไม่ทราบเพศ

ตัวเอง

ทำแท้ง

กำลังตั้งครรรภ์
หรือ ทารกใน
ครรรภ์

แฝดต่าง

แฝดเหมือน

บุตรบุญธรรม

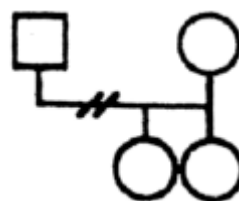
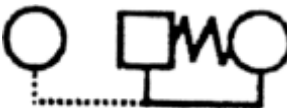
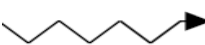
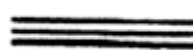
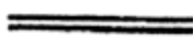
ปีที่เกิด

ชื่อ

อายุ (หรือปี) ที่
ตาย

ปีที่เกิด และ ตาย

สาเหตุการตาย

ทะเลาะหรือขัดแย้ง

ห่างเหินกัน

สนิทกัน

สนิทกันมาก พิเศษ

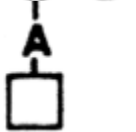
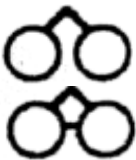
ควบคุม เหนือกว่า

ใช้ความรุนแรง

สมรสไม่ลงรอยกัน

สมรสไม่ลงรอยและ
มีคนอื่น

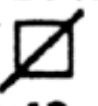
หย่าร้าง และมารดา
เลี้ยงดูบุตร

'55

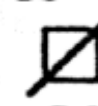

David

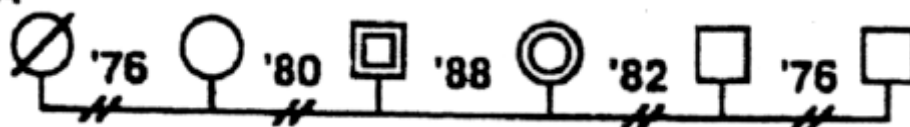

48

'30-'48

CA

สมรสและเคยแต่งงาน

การอ่านแผนภูมิครอบครัว

แพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวและนักครอบครัวบำบัดจะสามารถอ่านและแปลผลแผนภูมิครอบครัวได้โดยใช้เวลาไม่นาน สำหรับบุคลากรทางการแพทย์อื่น แพทย์ประจำบ้าน และนักเรียนแพทย์แล้ว การเรียนรู้ ฝึกอ่านอย่างเป็นระบบ จะทำให้อ่านได้ดีขึ้นและสามารถนำไปใช้ในเวชปฏิบัติได้

การอ่านแผนภูมิครอบครัว

ต้องอ่านให้ครบทั้ง 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. โครงสร้าง (Structure)

หมายถึงองค์ประกอบของครอบครัวของผู้ป่วยหลักที่เราสนใจ สถานภาพสมรส (โสด แต่งงาน แยกกันอยู่ หย่าร้าง และหม้าย) และบทบาทการเป็นพ่อแม่ (ไม่มีบุตร หรือ มีบุตรของตนเอง บุตรบุญธรรม บุตรของสามีหรือภรรยา) โดยในการอ่านต้องบอกโครงสร้างชนิดต่างๆของครอบครัวได้ ซึ่งได้แก่ คนโสด (single adult) บิดาหรือมารดาเลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง (single parent) คู่สมรสที่ไม่มีบุตร (childless couple) ครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ครอบครัวขยาย (extended family) ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นโครงสร้างของครอบครัวที่พบได้ในแผนภูมิครอบครัวทั่วไป แต่อาจมีลักษณะครอบครัวบางแบบที่ต่างออกไป เช่นบุคคลอยู่ด้วยกันโดยไม่ได้สมรส หรือไม่ได้มีความผูกพันเป็นครอบครัว

2. ข้อมูลทั่วไปของครอบครัว (Family Demographic Information)

ประกอบไปด้วยเชื้อชาติ การศึกษา และอาชีพ โดยผู้อ่านควรมีการเปรียบเทียบข้อมูลทั้ง 3 ปัจจัยนี้ระหว่างผู้ป่วยหลักที่เราสนใจกับสมาชิกคนอื่นๆในครอบครัว

3. เหตุการณ์ของครอบครัว (Family Life Event)

ตัวอย่างของเหตุการณ์หลักของครอบครัวที่ควรบันทึก ได้แก่ การแต่งงาน การแยกกันอยู่ การหย่าร้าง การเกิด การตาย ปัญหาด้านสังคมและสุขภาพ นอกจากนี้ยังควรบันทึกเหตุการณ์อื่นที่น่าสนใจเช่น การออกจากโรงเรียน การเปลี่ยนงาน การหนีออกจากบ้าน โดยควรระบุเวลา เพื่อให้เห็นลำดับขั้นของเหตุการณ์ และสามารถเห็นผลที่ตามมาของเหตุการณ์ได้

4. ปัญหาทางสังคมและสุขภาพ (Social and Health Problems)

ผู้อ่านแผนภูมิครอบครัวควรระบุทั้งชนิด และจำนวนของปัญหาที่พบ และพิจารณาว่ามีการเกิดซ้ำๆ ในสมาชิกของครอบครัวหรือไม่

การแปลผลแผนภูมิครอบครัว

การอ่าน 4 องค์ประกอบของแผนภูมิครอบครัวข้างต้น ทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นของครอบครัว แต่ไม่ได้มีการวิเคราะห์ในเชิงลึก โดยการแปลผลแผนภูมิครอบครัวนี้จะขึ้นกับการนำไปใช้ทางคลินิก ซึ่งมี 3 รูปแบบคือ

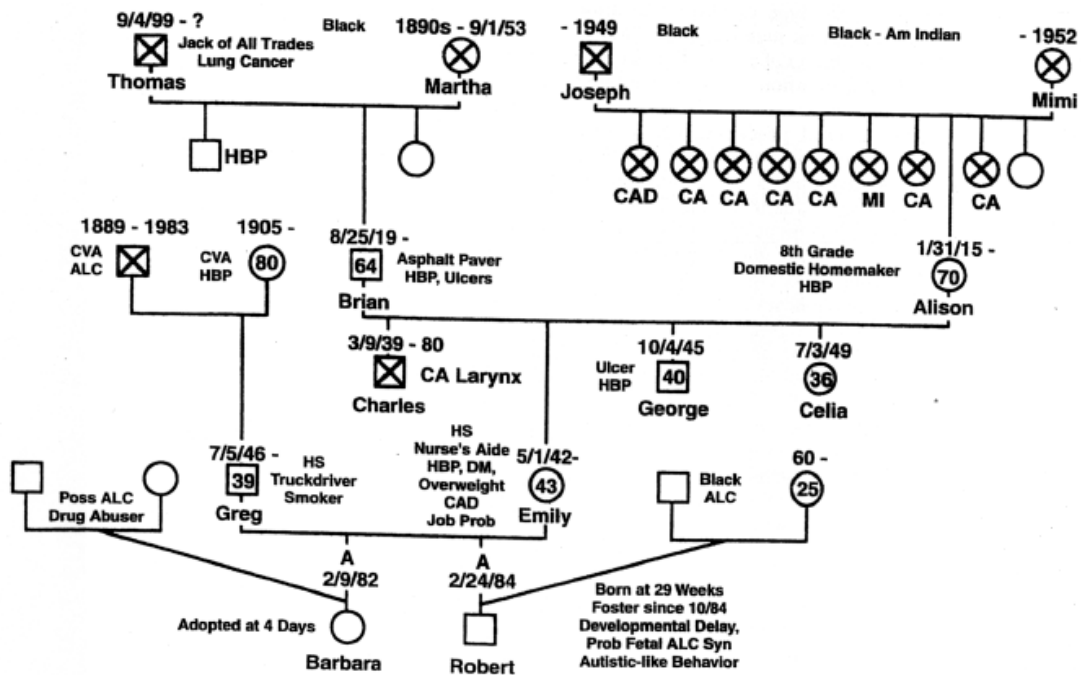
1. การประเมิน somatic complaint ของผู้ป่วย ด้วยการ ใช้ biopsychosocial hypotheses เพื่อจะ ประเมินว่าจะอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล
2. การประเมินความเสี่ยงของผู้ป่วย ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ เพื่อที่จะวางแผนในการสร้างเสริม สุขภาพทั้งในระดับ primary prevention และ secondary prevention
3. การวางแผนการรักษาผู้ป่วย โดยดูว่าปัจจัยทางครอบครัวจะมีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดูแลรักษา มากน้อยเพียงใด

ตัวอย่างการนำแผนภูมิครอบครัวไปใช้

กรณีตัวอย่าง

เด็ก 2 คนมาพบแพทย์ที่คลินิกเด็กดีเพื่อตรวจสุขภาพและรับวัคซีน โดยทั้งสองคนเป็นบุตรบุญธรรม ไม่ได้เป็นบุตรที่แท้จริง ถึงอย่างไรก็ตาม แพทย์ได้ให้ความสนใจกับสุขภาพและการเจ็บป่วยเรื้อรังของมารดาของเด็กทั้งสอง

โดยแพทย์เขียนแผนภูมิครอบครัวได้ ดังนี้

การอ่านแผนภูมิครอบครัว

1. โครงสร้าง: ครอบครัวเดี่ยว มีบุตรบุญธรรม 2 คน
2. ข้อมูลทั่วไปของครอบครัว: บิดามารดาจบการศึกษาระดับมัธยมปลาย มารดาเป็นบุคลากรทางการแพทย์ แต่ปัจจุบันมีปัญหาเรื่องงาน
3. เหตุการณ์ของครอบครัว: ไม่มีเหตุการณ์ที่สำคัญในครอบครัว เว้นแต่ปัญหาด้านสุขภาพของ Robert คือพัฒนาการที่ช้ากว่าปกติ และปัญหาเรื่องการเจ็บป่วยและเรื่องงานของมารดา
4. ปัญหาทางสังคมและสุขภาพ: มีประวัติความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และโรคมะเร็งในครอบครัว

การแปลผลแผนภูมิครอบครัว

จากความรู้ด้านระบาดวิทยาและพันธุศาสตร์ มารดาของเด็กทั้งสองมีความเสี่ยงในการเกิดโรคหลอดเลือดหัวใจ โดยเฉพาะในปัจจุบัน เธอมีโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และภาวะอ้วน นอกจากนี้แล้วเธอยังมีความเสี่ยงสูงในการเกิดโรคมะเร็ง ดังนั้นการป้องกันและการตรวจคัดกรองมะเร็งจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง

จากมุมมองของ stress social พบว่ามารดาอายุนี้รับบุตรบุญธรรมที่ยังเด็กมาเลี้ยง ในขณะที่ตนเองมีปัญหาด้านสุขภาพ โดยอาจไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างเต็มที่จากสามี เนื่องจากสามีมีอาชีพขับรถบรรทุกซึ่งอาจเดินทางไปต่างจังหวัด หากบุตรทั้งสองมีความต้องการในการดูแลมากขึ้น เช่นไม่สบาย แล้วมารดาไม่ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากใครเลย อาจทำมารดาไม่สามารถดูแลสุขภาพของตนเองได้เต็มที่

เอกสารอ้างอิง

1. Robert E. Rakel, Textbook of Family Practice (6th edition), Philadelphia: W.B. Saunders, 2002.
2. สายพิณ หัตถ์รัตน์, คู่มือหมอครอบครัว, กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, 2545.